ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВИХ ЗАСАД ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

КАРПАЄВ Володимир Володимирович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2024.2.59

Наголошено, що Конституція України, як правова засада протидії торгівлі людьми: по-перше, визначає основу правового статусу людини і громадянина, а саме набір фундаментальних правомочностей які не можуть бути порушені та захищаються державою; по-друге, закріплює виключний обов'язок органів публічної влади забезпечувати права та свободи людини всіма доступними способами та інструментами. Зазначене прямо стосується сфери протидії торгівлі людьми, адже чинення даного протиправного діяння грубо порушує основні права та свободи людини.

Зазначено, що міжнародні акти загального значення закріплюють базові стандарти захисту прав людини, декларуючи заборону рабства, примусової праці, насильства над будь-якою фізичною особою, вимоги щодо механізмів національного контролю цих свобод і таке інше.

Узагальнено, що систему правових засад діяльності щодо протидії торгівлі людьми складається із широкої системи нормативно-правових актів різної юридичної сили. Сюди входять Конституція України акти національного та міжнародного рівня (різноманітні конвенції та декларації в сфері прав та свобод людини, боротьби з торгівлею людьми), кодифіковані та інші акти законодавства, а також підзаконні документи.

Доведено, що ключове місце в системі відповідних засад належить нормам адміністративного права, адже саме за допомогою останніх: визначається адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії торгівлі людьми, стратегія діяльності останніх, основи їх міжвідомчої взаємодії, порядок та умови використання спеціальних інформаційно-телекомунікаційних технологій з метою протидії, забезпечення роботи спеціальних установ допомоги жертвам торгівлі людьми, а також принципи, специфіку виконання загально-державної політики у зазначеній царині.

Ключові слова: правові засади, нормативно-правовий акт, юридична сила, протидія, торгівля людьми.

Постановка проблеми

Проблема протидії торгівлі людьми є однією з найгостріших викликів сучасного світу, оскільки вона поєднує в собі економічні, соціальні, правові та гуманітарні аспекти. Попри значні міжнародні та національні зусилля, це явище продовжує існувати через глибокі соціальні нерівності, бідність, збройні конфлікти та загальну вразливість окремих категорій населення. Торгівля людьми не лише порушує основоположні права людини, а й підриває моральні засади суспільства, адже в її основі лежить ставлення до особистості як до товару, який можна експлуатувати з метою отримання прибутку. Реалізація протидії торгівлі людьми вимагає належного та якісного нормативно-правового підґрунтя, розгляду якого і буде присвячено дане наукове дослідження.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, пов'язані із протидією торгівлі людьми, досліджувались у працях: Л.І. Аркуші, М. Г. Вербенського,

Т. І. Возної, В. В. Голіни, В. М. Дрьоміна, Г.П. Жаровської, Я. Б. Лизогуба, В. А. Ліпкана, О. В. Надена, А. А. Нєбитова, О. П. Свінціцької, Є. Д. Скулиша, В. С. Філашкіна та багатьох інших та багатьох інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, та з огляду на сучасну соціально-економічну, політичну та безпекову ситуацію, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання характеристики правових засад протидії торгівлі людьми.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб охарактеризувати систему правових засад протидії торгівлі людьми. Задля досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: виділити коло нормативно-правових актів, які регулюють відповідну діяльність; надати характеристику відповідним нормативним джерелам.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо характеристики системи правових засад протидії торгівлі людьми.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження відзначимо, що систему правових засад протидії торгівлі людьми найбільш доцільно розглядати через призму юридичної сили нормативно-правового акту. Тож, перш за все, слід приділити увагу аналізу відповідних норм Конституції України. Зауважимо, що Основним Законом, боротьба з торгівлею людьми безпосередньо не врегульована, водночас, Конституція декларує права людини і громадянина, а також обов'язок держави їх забезпечувати, що складає основу правоохоронного захисту. Згідно Конституції людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Далі в Конституції вказано, що усі є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1].

Отже, Конституція України, як правова засада протидії торгівлі людьми: по-перше, визначає основу правового статусу людини і громадянина, а саме набір фундаментальних правомочностей які не можуть бути порушені та захищаються державою; по-друге, закріплює виключний обов'язок органів публічної влади забезпечувати права та свободи людини всіма доступними способами та інструментами. Зазначене прямо стосується сфери протидії торгівлі людьми, адже чинення даного протиправного діяння грубо порушує основні права та свободи людини.

З-поміж іншого, саме конституційними положеннями надається можливість застосовувати на території України міжнародні правові стандарти в сфері боротьби із торгівлею людьми. Стаття 9 Основного закону з цього приводу відзначає: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» [1].

Переходячи до огляду міжнародних нормативно-правових актів, варто наголосити про доцільність поділу їх на дві групи: 1) документи, що регламентують права та свободи людини і громадянина взагалі; та 2) спеціальні нормативно-правові акти з питань протидії торгівлі людьми. Документи першої групи декларують ключові права людини та встановлюють правовий режим їх захисту. До них відноситься Загальна де-

кларація прав людини від 10.12.1948 згідно з якою всі люди народжуються вільними і є рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави, а також життя, свободу і має право на особисту недоторканність. Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком. Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй [2].

Наступним документом даної групи є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 відповідно до якого жодна людина не повинна зазнавати утиску або обмеження своїх свобод, припинення основних прав людини, бути об'єктом примусової праці, а також будь-якого іншого негативного, такого який суперечить положенням Пакту впливу [3]. Дублює та певним чином розширює положення попередніх міжнародних документів Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 [4]. До спеціальних актів сфери торгівлі людьми також відноситься Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 02.12.1949. Учасники міжнародного договору зобов'язуються встановити на законодавчому рівні кару кожному, хто: 1) зводить, умовляє або спокушає з метою проституції іншу особу, навіть за згодою цієї особи; 2) експлуатує проституцію іншої особи, навіть за згодою цієї особи; 3) утримує будинок розпусти чи управляє ним або свідомо фінансує чи бере участь у фінансуванні будинку розпусти; 4) здає в оренду або наймає будівлю чи інше місце, або частину такого, знаючи, що вони будуть використані з метою проституції третіми особами [5].

Таким чином, можна зробити наступний висновок, що міжнародні акти загального значення закріплюють базові стандарти захисту прав людини, декларуючи заборону рабства, примусової праці, насильства над будь-якою фізичною особою, вимоги щодо механізмів національного контролю цих свобод і таке інше. Натомість документи спеціального значення встановлюють, що саме вважається торгівлею людьми; які сфери міжнародних та національних відносин є ризикованими з точки зору можливості вчинення в рамках них торгівлі людьми; яким чином держави зобов'язані протидіяти даному негативному явищу; юридичні особливості кримінальної процесуальної взаємодії між державами з питань попередження, профілактики та припинення торгівлі людьми тощо.

На національному рівні, окрім Основного Закону, значний перелік документів присвячених протидії торгівлі людьми консолідовано на законодавчому рівні. Передусім, варто відмітити кодифіковані документи. Так, Кримінальний кодекс України (далі – ККУ) від 05.04.2001 №2341-III має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Саме в ККУ закріплено склад злочину торгівлі людьми та пов'язаних із цим кримінальним правопорушень, а також установлено міру покарання за їх вчинення [6].

Зокрема, стаття 149 ККУ встановлює, що торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію, караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Передбачено кваліфіковані склади цього злочину за які накладається більш суворе покарання.

Крім того, норма визначає, що під експлуатацією людини слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо [6].

Інший кодифікований документ, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) від 13.04.2012 №4651-V регулює механізм виявлення та припинення злочинів окреслених в ККУ у порядку кримінального провадження. Завданням останнього, згідно до статті 2 Кодексу є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [7].

Цільовим законодавчим актом в досліджуваній сфері є Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 №3939-VI, котрий визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким особам. Законом встановлено ключові принципи протидії до яких віднесено: 1) забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на повагу до гідності, особисте життя, правову допомогу, відшкодування матеріальної та моральної шкоди у встановленому законом порядку; 2) поваги і неупередженого ставлення до осіб, які постраждали від торгівлі людьми; 3) конфіденційності інформації про осіб, які постраждали від торгівлі людьми; 4) добровільності отримання допомоги особами, які постраждали від торгівлі людьми, та їх недискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; 5) взаємодії органів виконавчої влади між собою, з відповідними органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та з громадськими і міжнародними організаціями [8].

Аналізуючи законодавство не можна оминути увагою нормативно-правові акти, які закріплюють особливості адміністративно-правового статусу суб'єктів протидії торгівлі людьми в Україні, а саме Закони України: «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 №794-VIII, «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 №586-XIV, «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 №280/97-ВР, «Про дипломатичну службу» від 07.06.2018 №2449-VIII та ряд інших [9; 10; 11; 12].

Велика кількість технічних питань протидії торгівлі людьми детальніше розкривається в документах наступного, підзаконного рівня. На відміну від законів, які регулюються глобальні проблеми в царині досліджуваного питання, встановлюють механізми та затверджують систему суб'єктів протидії торгівлі людьми, підзаконні акти, переважно, уточнюють яким саме чином та в яких напрямках подібна діяльність реалізується. Наприклад, Розпорядженням КМУ від 02.06.2023 №496-р затверджено Державну цільову соціальну програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року. Її мета – вдосконалення механізму запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності виявлення осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з торгівлею людьми, а також забезпечення захисту прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги [13].

Іншим, не менш важливим документом, є Постанова КМУ «Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді» від 04.10.2017 №741. Підзаконним актом визначено, що Центр соціально-психологічної допомоги (далі – центр) надає послуги таким категоріям осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах внаслідок торгівлі людьми: 1) які вважають себе постраждалими від торгівлі людьми, але не бажають звертатися із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми; 2) які звернулися за встановленням статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, в установленому законодавством порядку; 3) яким встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми; 4) які постраждали від торгівлі людьми на території інших країн та повертаються в Україну, що підтверджено відповідним листом дипломатичного представництва або консульської установи України за кордоном; 5) які виявлені органами Національної поліції як потерпілі в межах здійснення кримінального провадження за фактом вчинення злочину, передбаченого статтею 149 ККУ [14].

В свою чергу, Постанова КМУ від 18.04.2012 №303 затверджує Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми. Реєстр створюється на базі даних єдиної системи обліку злочинів та осіб, які їх вчинили на території України. Він є системою збирання, верифікації, оброблення, зберігання та захисту даних, у тому числі персональних, щодо виявлених злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, та осіб, які їх вчинили на території України. До Реєстру вносяться статистичні відомості про злочини, пов'язані з торгівлею людьми, та осіб, які їх вчинили, з урахуванням бази даних єдиної системи обліку злочинів та осіб, які їх вчинили на території України, крім даних, які містять інформацію, що є державною таємницею. Держателем бази виступає Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС) [15].

Висновки

Отже, проведене дослідження дає можливість дійти до висновку, що систему правових засад діяльності суб'єктів щодо протидії торгівлі людьми складається із широкої системи нормативно-правових актів різної юридичної сили. Сюди входять Конституція України, акти національного та міжнародного рівня (різноманітні конвенції та декларації в сфері прав та свобод людини, боротьби з торгівлею людьми), кодифіковані та інші акти законодавства, а також підзаконні нормативно-правові акти. Ключове місце в системі відповідних засад належить нормам адміністративного права, адже саме за допомогою останніх: визначається адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії торгівлі людьми, стратегія діяльності останніх, основи їх міжвідомчої взаємодії, порядок та умови використання спеціальних інформаційно-телекомунікаційних технологій з метою протидії, забезпечення роботи спеціальних установ допомоги жертвам торгівлі людьми, а також принципи, специфіку виконання загально-державної політики у зазначеній царині.

Література

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 2010. №72/1. Ст.2598.

2. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948. Офіційний вісник України. 2008. №93. Ст.3103.

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: пакт, міжнародний документ від 16.12.1966. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_042.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): конвенція, міжнародний документ від 04.11.1950. Офіційний вісник України. 1998. №13. Ст.270.

5. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами: конвенція, протокол від 02.12.1949. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text.

6. Кримінальний кодекс України: закон від 05.04.2001 №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25. Ст.131.

SUMMARY

It is emphasized that the Constitution of Ukraine, as a legal basis for combating human trafficking: first, defines the basis of the legal status of a person and a citizen, namely a set of fundamental rights that cannot be violated and are protected by the state; second, establishes the exclusive duty of public authorities to ensure human rights and freedoms by all available means and instruments. The above directly applies to the sphere of combating human trafficking, since the commission of this illegal act grossly violates fundamental human rights and freedoms.

It is noted that international acts of general importance establish basic standards for the protection of human rights, declaring the prohibition of slavery, forced labor, violence against any individual, requirements for mechanisms for national control of these freedoms, and so on.

It is generalized that the system of legal principles for activities to combat human trafficking consists of a broad system of regulatory legal acts of varying legal force. This includes the Constitution of Ukraine, acts of the national and international level (various conventions and declarations in the field of human rights and freedoms, combating human trafficking), codified and other acts of legislation, as well as subordinate documents.

It is proven that the key place in the system of relevant principles belongs to the norms of administrative law, because it is with the help of the latter: the administrative and legal status of subjects of counteraction to human trafficking is determined, the strategy of the latter's activities, the foundations of their interdepartmental interaction, the procedure and conditions for using special information and telecommunication technologies for the purpose of counteraction, ensuring the work of special institutions to assist victims of human trafficking, as well as the principles and specifics of the implementation of the general state policy in the specified area.

Keywords: legal principles, regulatory legal act, legal force, counteraction, human trafficking.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: кодекс від 13.04.2012 №4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. №9-10. Ст.88.

8. Про протидію торгівлі людьми: закон від 20.09.2011 №3739-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. №19-20. Ст.817.

9. Про Кабінет Міністрів України: закон від 27.02.2014 №794-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. №13. Ст.222.

10. Про місцеві державні адміністрації: закон від 09.04.1999 №586-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. №20. Ст.190.

11. Про місцеве самоврядування в Україні: закон від 21.05.1997 №280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. №24. Ст.170.

12. Про дипломатичну службу: закон від 07.06.2018 №2449-VIII. Офіційний вісник України. 2018. №50. Ст.1747.

13. Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року: розпорядження, програма від 02.06.2023 №496-р. Офіційний вісник України. 2023. №57. Ст.3224.

14. Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді: постанова, положення від 04.10.2017 №741. Офіційний вісник України. 2017. №82. Ст.2509.

15. Про затвердження Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми: постанова від 18.04.2012 №303. Офіційний вісник України. 2012. №30. Ст.1112.